

V

Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

Consell de
Mallorca

■ Vicepresidència de
Cultura, Patrimoni i Esports

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

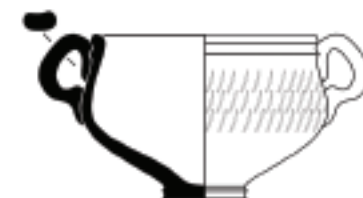
EDICIONS DOCUMENTA BALEAR

V Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

V

Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Palma, 28 a 30 de setembre, 2012)

2013

Consell de
Mallorca

Vicepresidència de
Cultura, Patrimoni i Esports

EDICIONS **DOCUMENTA** BALEAR

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Coordinació:

Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló

Edita:

Edicions Documenta Balear

ISBN:

978-84-154327-6-0

Dipòsit legal

D.L. PM-1126-2013

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Palma, 28 a 30 de setembre, 2012) / [Coordinació Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló]- 360 p. ; 21x21 cm.
ISBN 978-84-154327-6-0

Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell

1. Arqueologia – Mallorca – Congressos
902(460.32)

SUMARI

REDESCOBRINT CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA). RESULTATS DE LA 6ª CAMPANYA D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES.....	15	SES PAÏSSES DE LILLIU: CONSOLIDACIÓ I EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGIQUES 50 ANYS DESPRÉS.....	89
Pau Sureda, Maria Bofill, Edgard Camarós, Marián Cueto, Xavier Gonzalo, Dioscórides Marín, Alba Masclans, Adriana Molina, Esteban Álvarez		Bernat Burgaya, Jordi Hernández-Gash, Margalida Munar, Antoni Puig	
PRODUCCIÓ CERÀMICA A LES PITIÜSES A INICIS DEL II MIL·LENI BC: LA COVA DES RIUETS (FORMENTERA).....	25	14ª CAMPANYA D'EXCAVACIONS A SON FORNÉS (MONTUÏRI, ANY 2011): EL SANTUARI 2.....	101
Ricard Marlasca Martín, Josep M. López Garí, Màrius Vendrell, Lorena Merino		Paula M. Amengual, Albert Forés Gómez, Lara Gelabert Batllori, Sylvia Gili, Jordi Hernández-Gasch, Vicente Lull, Rafael Micó, Cristina Rihuete, Roberto Risch	
L'EXPLOTACIÓ DELS RECURSOS ANIMALS A LES PITIÜSES A INICIS DEL SEGON MIL·LENNI CAL BC: UN TRET DIFERENCIAL?.....	35	EL SANTUARIO DE CALESCOVES (ALAIOR, MENORCA): LA COVA DELS JURATS O ESSLÉSIA.....	109
Josep Maria López Gari, Ricard Marlasca Martín, Miguel McMinn Grivé, Damià Ramis Bernad		Margarita Orfila, Giulia Baratta, Marc Mayer	
ES BARRANC DE SA TRAMUNTANA, UN YACIMIENTO PREHISTÓRICO EN LA COSTA NORTE DE MENORCA.....	43	ESTUDIO DE LAS ÁNFORAS DE LA ÁFRICA BIZACENA LOCALIZADAS EN EL FONDO SUBACUÁTICO DEL PUERTO DE SANITJA (MENORCA).....	119
María Isidro, Fernando Contreras		Fernando Contreras Rodrigo, Antonio J. Talavera Montes, Pere Massó Bachpol	
RESULTATS PRELIMINARS DEL PROJECTE ENTRE ILLES: EL CAS DELS JACIMENTS DE SA FERRADURA (MANACOR) I CALA MORELL (CIUTADELLA).....	51	ESTUDIO DE LOS MATERIALES PROCEDENTES DE LA NECRÓPOLIS ALTO IMPERIAL DE CAN CORRÓ O DEL MATADERO, DE POLLENTIA (ALCUDIA, MALLORCA).....	127
Montserrat Anglada, Antoni Ferrer, Damià Ramis, Magdalena Salas		Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés, Margarita Orfila Pons, Antonio Arribas Palau †	
LOS ASENTAMIENTOS COSTEROS DE MENORCA: EL CASO DE ES CASTELLET (CALESCOVES, ALAIOR).....	59	LA TROBALLA D'UNA ÀREA DE NECRÒPOLIS ROMANA AL SUBSÒL DE LES ANTIGUES CASES DE CAN RAMIS A ALCÚDIA.....	135
Elena Sánchez López, Mario Gutiérrez Rodríguez, Margarita Orfila Pons		Miquel Àngel Sastre Vanrell, Francisca Cardona López	
CONTAMINACIONS DEGUDES A L'ENTERRAMENT I LA GESTIÓ DE CERÀMIQUES PREHISTÒRIQUES DE MALLORCA (c. 1750-50 aC).....	69	UN MODEL 3D PER A LA CIUTAT ROMANA DE POLLENTIA: ARQUITECTURA, TOPOGRAFIA I GEOGRAFIA.....	143
Daniel Albero Santacreu		Bartomeu Vallori Márquez, Miguel Àngel Cau Ontiveros	
ANÁLISIS ESTRATIGRÁFICO DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA EN LA NAVETA ALEMANY 2010-2011.....	79	EL JACIMENT ROMÀ DE SON ESPASES: L'ORGANITZACIÓ DE LES ESTRUCTURES.....	149
Maria Calderón, Emmanuelle Gloaguen, Daniel Albero, Emili Garcia, Manuel Calvo		M. M. Estarellas Ordinas, J. Merino Santisteban, F. Torres Orell	

LA CERÀMICA DELS HORITZONS FUNDACIONALS DEL LLOC ITÀLIC DE SON ESPASES, PALMA (MALLORCA).....	155	PRIMAVERA DE 1230: ANDALUSINS REFUGIATS A LA SERRA DE LLEVANT (MALLORCA).....	229
Albert López Mullor, Albert Martín Menéndez, Maria Magdalena Estarellas, Josep Merino, Francisca Torres		Miquel Barceló, Helena Kirchner, Mateu Riera Rullan	
ELS PRIMERS ROMANS DE PALMA.....	167	L'ENTORN ARQUEOLÒGIC D'ALMALLUTX, UNA PROJECCIÓ A ESCALA DE LA SEQUÈNCIA D'OCUPACIÓ HUMANA DE L'ILLA DE MALLORCA. PRESENTACIÓ I PERSPECTIVES DE FUTUR.....	241
Francisca Torres Orell, Francisca Cardona López		Jaume Deyà Miró, Pablo Galera Pérez	
LA PRODUCCIÓN DE VINO EN LA ZONA CENTRAL DE IBIZA DURANTE LA ANTIGÜEDAD.....	173	L'ALQUERIA ISLÀMICA DE TORREPETXINA (CIUTADELLA, MENORCA).....	249
Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani Echávarri		Helena Kirchner	
LA VIL·LA ROMANA DE SON SARD. DADES PRELIMINARS DE LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES SUBSIDIÀRIES DE LES OBRES DE MILLORA DE LES CARRETERES MA-4032 I MA-4034 DE SON SERVERA-MALLORCA.....	181	ESTUDI DE LES CERÀMIQUES ISLÀMIQUES TROBADES A L'ESTACIÓ ARQUEOLÒGICA DE CORNIA (Maó, Menorca).....	255
Beatriz Palomar Puebla, Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés		Luis Plantalamor Massanet, Jaume Sastre Moll	
APROXIMACIÓN AL ESTUDIO DE LA CIUDAD ROMANA DE SANISERA (SANITJA – MENORCA).....	189	INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA SUBACUÁTICA EN EL PECIO DE BOTAFOCH, SUBSIDIARIA DEL PROYECTO DE EXPLANA Y MUELLES COMERCIALES AL ABRIGO DEL DIQUE BOTAFOCH EN EL PUERTO DE EIVISSA (FASE DESROLLADA ENTRE EL 15 DE NOVIEMBRE DE 2011 Y EL 20 DE ENERO DE 2012).....	267
Cristina Bravo Asensio, Fernando Contreras Rodrigo		Sebastià Munar Llabrés, Josué Mata Mora	
CERÁMICA DE LA ANTIGÜEDAD TARDÍA DE LA CIUDAD ROMANA DE SANISERA (PORT DE SANITJA, MENORCA).....	199	ARQUEOLOGIA CONCENTRACIONÀRIA A MALLORCA: EL CAMPAMENT DELS SOLDATS.....	275
Tatiana Valente, Fernando Contreras		Antoni Puig Palerm, Tomàs Suau Mayol	
ESTUDIO BIOARQUEOLÓGICO DE LAS NECRÓPOLIS DE SANISERA (SANITJA –MENORCA).....	205	RESULTADOS PRELIMINARES DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLOGÍA REALIZADA EN LA CASA DE CULTURA, CALLE RAMON LLULL Nº 3 DE PALMA (ISLA DE MALLORCA).....	283
Georgina Pacheco, Carmen Olivares, Jo Hurts, Fernando Contreras		María José Rivas Antequera, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad	
GESTES, RITUALS FUNERARIS I ANÀLISI ANTROPOLÒGICA DELS ENTERRAMENTS DE L'ÀMBIT LATERAL SUD DEL BAPTISTERI I DE L'ÀMBIT A DEL SECTOR SUD DEL CONJUNT PALEOCRISTIÀ DE SON PERETÒ (MANACOR).....	213	RESULTADOS PRELIMINARES DE LAS EXCAVACIONES Y DEL CONTROL ARQUEOLÓGICO DE LAS FASES B y C EN EL BALUARD DEL PRÍNCIP DE PALMA DE MALLORCA.....	291
Llorenç Alapont, Magdalena Sastre, Rotger Leal		Antonia Martínez Ortega, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad, Mª José Rivas Antequera, Mª Magdalena Riera Frau	
PERVIVENCIA DE LA COMUNIDAD JUDÍA EN LAS BALEARES DURANTE LA ANTIGÜEDAD TARDÍA.....	223	SEGURIDAD EN EXCAVACIONES ARQUEOLÓGICAS.....	303
José Miguel Rosselló Esteve		Javier Sáenz Garcés	

PLANIMETRÍA EN “ELS CLOSOS DE CAN GAIÀ”. LA REANUDACIÓN DE UNA COOPERACIÓN.....	311
Christoph Rinne, Bartomeu Salvà i Simonet	
LA DOCUMENTACIÓ GRÀFICA AL PROJECTE DE RECUPERACIÓ, CONSOLIDACIÓ I MUSEÏTZACIÓ DEL MONESTIR BIZANTÍ DE L'ILLA DE CABRERA.....	315
Josep Maria Puche	
ESTRATÈGIES DE CONSOLIDACIÓ, RESTAURACIÓ I ADEQUACIÓ DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC. EL CAS DEL JACIMENT DELS CLOSOS DE CAN GAIÀ (2003-2012).....	325
David Javaloyas, Joan Fornés, Llorenç Oliver	
PRIMERES ACTUACIONS AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL PUIG FIGUER (ARTÀ).....	333
Magdalena Sastre, David Javaloyas, Emmanuelle Gloaquen	
ARQUEOLOGIA I PATRIMONI A SANTANYÍ.....	341
Nuria Martínez Rengel	
EL FONS ARQUEOLÒGIC DEL MUSEU DE MALLORCA. GESTIÓ DEL MOVIMENT 2008-2012.....	345
Rosa Maria Aguiló Fiol, Joana Maria Palou i Sampol	
ARQUEODIGITAL.COM EN LA DIFUSIÓN DEL PATRIMONIO HISTÓRICO-ARQUEOLÓGICO DE LA ISLA DE MALLORCA.....	351
Maria Szatkowska, Eneko González San Juan	
PROPOSTA DE METODOLOGIA PER A L'ELABORACIÓ DE VALORACIONS ECONÒMIQUES SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC.....	355
Joana Maria Gual	

PRESENTACIÓ

És una satisfacció poder oferir aquesta publicació amb els articles de les feines presentades a les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears celebrades a Palma durant els dies 28 i 29 de setembre de 2012.

Amb el llibre que tenen a les seves mans torna a quedar demostrada l'excel·lent trajectòria que estan experimentant les Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears organitzades, principalment, per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears. Cal recordar que a les primeres Jornades celebrades l'any 2006 a Manacor, es varen presentar 12 xerrades, totes elles amb temàtiques força variades però sempre dins de l'àmbit mallorquí, i que l'any 2009, el Departament de Cultura i Patrimoni del Consell de Mallorca va voler col·laborar amb aquella iniciativa publicant aquells 12 treballs.

Aquella bona embranzida inicial va seguir donant fruita a les jornades de 2007 fetes a Felanitx, de 2008 a Maó, i de 2010 a Eivissa, passant a ser una reunió no només de temes de Mallorca, sinó de totes les Illes Balears. Totes aquelles jornades varen ser un èxit de participació i d'organització, i també varen poder arribar a ser convenientment publicades. Tot plegat va fer que s'anés consolidant aquell lloc de trobada, actualment bianual, pels professionals que treballen en temes relacionats amb l'arqueologia de les nostres illes. La mostra més evident de tals afirmacions és que a les jornades de l'any passat es varen arribar a presentar 44 xerrades on s'exposaren treballs vinculats a les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera i Cabrera.

El Consell de Mallorca, òrgan competent en matèria arqueològica, no podia deixar de col·laborar en un

esdeveniment tan significat celebrat a la nostra illa, i és per això que també ha volgut finançar completament el present exemplar de les *Actes V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*.

Els articles aquí publicats són una molt completa representació del que és avui l'arqueologia de les Illes Balears. La seva reduïda extensió acompanyada d'un nombre abundant d'il·lustracions fan que el seu interès no quedi únicament centrat en el món científic, sinó també per a tota aquella persona aficionada a l'arqueologia i, fins i tot, per al públic en general.

Joan Rotger Seguí

Vicepresident de Cultura, Patrimoni i Esports
del Consell de Mallorca

PRÒLEG

La publicació que tenen entre mans ha estat possible gràcies a la feina, majoritàriament desinteressada, de moltes persones que estimen l'arqueologia de les nostres illes. Pens que hauria de ser un deure per a tots els que treballam en el gremi, sovint gràcies només a diners públics, el retornar a la societat allò que se'ns ha pagat. Amb aquesta publicació crec que s'assoleix dita empresa d'una manera extensa donat que està composta per articles de síntesi, poc extensos i molt ben il·lustrats, que clouen en un producte apte i atractiu per a tota mena de lectors.

Un dels principals objectius de les Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, ja des de la seva primera edició, era aconseguir un lloc comú on els professionals de l'arqueologia que fan feina a les illes Balears poguessin donar a conèixer els seus treballs més recents. Així, tots els articles presentats tenen dos elements comuns, per una banda estan relacionats amb l'arqueologia, i per l'altra el seu marc geogràfic està centrat a les illes Balears.

Les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, celebrades a Palma entre els dies 28 i 29 de setembre de 2012, varen ser un èxit tant de participació com de públic. També ho varen ser en tot allò relacionat amb la seva organització, i aquí cal recordar i agrair les excel·lents tasques realitzades pels coordinadors Antonia Martínez, Jaume Cardell i Antoni Planas.

També vull donar les gràcies a la Societat Arqueològica Lul·liana i al Consell de Mallorca per la bona predisposició que varen tenir, i també com pels mitjans humans i materials que ens varen facilitar.

En aquelles jornades, promocionades per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en

Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, es varen arribar a presentar 44 comunicacions signades per un total de 90 investigadors. A més, tant a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana, com a la del Consell de Mallorca, a l'edifici de la Misericòrdia, sovint es va arribar al centenar d'oients. És per això que crec que hem d'estar molt contents i orgullosos d'haver pogut tirar endavant la publicació de les actes d'un esdeveniment com aquell.

Pens que mai no s'havia aconseguit reunir un nombre tan elevat dels professionals que ens dedicam a l'arqueologia de les Balears. Tampoc mai s'havien presentat treballs de pràcticament tots els principals projectes que estan en marxa. Però tampoc no vull oblidar aquelles contribucions de feines més modestes que sovint han anat passant completament desapercebudes i oblidades, i de les quals estic convençut que també són cabdals per poder conèixer certs detalls del món arqueològic que d'una altra manera es podien arribar a perdre per sempre.

També ha estat una satisfacció veure que es publiquen treballs sobre alguns jaciments que romanien inèdits o dels quals feia anys que no se sabia res més que el que sortia a la premsa.

Una altra qüestió que ha quedat ben il·lustrada en aquest volum són els fruits de les demandes, entre d'altres, d'una gran part del col·lectiu d'arqueòlegs que feien feina l'any 2008 a Mallorca. Llavors es va demanar una millora en la concepció dels espais i infraestructures del Museu de Mallorca. Per tant, ens alegrem molt de la important millora dels magatzems de dit Museu presentats en aquest tom, una reivindicació a la qual no hem deixat de dedicar esforços i per la qual hem patit i seguim patint molts mals de cap.

En aquest sentit, esperem que prest se'ns torni a fer cas i no es continuï demanant malbaratar diners públics i privats per a siglar els materials arqueològics d'una manera irracional i gens pràctica.

En aquest volum es troben treballs centrats en labors o investigacions fetes a les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera i Cabrera, o del conjunt d'algunes o de totes elles. Dues terceres parts dels autors són originaris de les nostres illes, però volem destacar que una tercera part són investigadors de la resta de l'Estat o fins i tot de l'estranger.

La majoria dels articles estan fets per arqueòlegs, però també n'hi ha d'elaborats per historiadors, historiadors de l'art, epigrafistes, filòlegs, antropòlegs, biòlegs, geòlegs, museòlegs i restauradors. Són per tant un bon exemple de la pluridisciplinarietat que està assolint l'arqueologia, i també una bona mostra del seu de cada cop més important paper en la societat i en el món científic del segle XXI.

Em plau encara més poder presentar aquest volum en els moments terribles que el país està vivint. Certament no tinc dubtes sobre el fet que s'havien de practicar retallades en aquell model de desenvolupament irracional basat en el crèdit d'uns doblers que no teníem i que haurem de seguir pagant durant molts d'anys. Se'ns dubte hi ha despeses molt més prioritàries que allò que es pugui gastar relacionat amb el món l'arqueologia. Indubtablement la sanitat, l'educació i el benestar social han d'estar al davant d'aquest desemborsament. Però no s'hauria de deixar l'arqueologia al darrera de tot, perquè és un dels pilars per poder seguir adquirint nous coneixements de la nostra història que hauran de servir per educar millor les futures generacions. A més, i n'estic ben convençut, l'arqueologia hauria d'arribar a ser el motor per posar en valor un bon grapat de monuments que serveixin com a reclam turístic, i és que en aquest sentit jaciments de primer ordre no ens en falten.

Per tot plegat, crec que ha estat un gran encert de la Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports del Consell de Mallorca haver finançat aquesta publicació, una acció que volem reconèixer i agrair, especialment a la directora insular de Cultura i Patrimoni, Catalina Sureda, i al vicepresident de Cultura, Patrimoni i Esports, Joan Rotger.

No voldria acabar sense manifestar que em sembla evident que la publicació de les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears es caracteritza per ser un volum molt complet que crec que serà una fita a tenir en compte per al món de l'arqueologia balear.

Mateu Riera Rullan

President de la Secció d'Arqueologia del
Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en
Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes
Balears.

ARQUEOLOGIA CONCENTRACIONÀRIA A MALLORCA: EL CAMPAMENT DELS SOLDATS

Antoni Puig Palerm
Tomàs Suau Mayol

Introducció

Amb el nom de Campament dels Soldats es coneix un conjunt d'estructures arquitectòniques, en avançat estat de degradació, situat en el Parc Natural de la Península de Llevant, en el terme municipal d'Artà, Mallorca (Fig. 1). Entre els anys 1941 i 1943 aquell emplaçament fou un destacament penal on hi habitaren prop de 900 homes, integrats en diferents companyies dels Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors núm. 35 i núm. 39, unitats de repressió del règim franquista. Els treballs forçosos als que foren sotmesos consistiren en la construcció d'una carretera que havia de menar fins a la Talaia Moreia, dalt del Cap de Ferrutx, amb la intenció d'ubicar-hi bateries d'artilleria. Entre l'any 1943 i l'any 1948, el Campament hostatjà un petit destacament de mossos de lleva regulars, fins que fou finalment abandonat. Avui hem d'entendre el Campament dels Soldats d'Artà com un lloc a preservar i estudiar, per tal que funcioni com a testimoni d'un període clau en la història local i espanyola.

Context històric. Camps de concentració i treballs forçosos a Mallorca entre 1936 i 1943.

Durant el període de la Guerra Civil (1936-1939), les autoritats franquistes, en la seva estratègia repressiva, habilitaren un bon grapat de camps de concentració a tot el territori sota el seu control, essent destinats a encabir-hi els presoners de guerra i aquelles persones acusades de presentar simpaties republicanes. A Mallorca, el primer d'aquests camps fou el dels Banys de Sant Joan, en el terme de Campos, creat el mes de novembre de 1936. Progressivament, el número d'aquests centres de reclusió s'incrementà. En sorgiren arreu de Mallorca: Felanitx, Manacor, Calvià, Lluçmajor, Alcúdia, Sóller, Pollença, etc. El mes de maig de 1937, el govern sollevant establí

les primeres bases per tal de poder treure un rendiment a la capacitat de treball dels reclusos, tot organitzant els Batallons de Treballadors de Presoners de Guerra (BT). Aquests presoners de guerra, a més de restar privats de llibertat, eren sancionats amb la realització de treballs forçosos, en benefici de l'esforç bèl·lic dels rebels. Foren, en el cas mallorquí, emprats en la construcció o arranament de camins i de carreteres, sovint a prop de posicions costaneres susceptibles de ser fortificades amb bateries d'artilleria.

Fig. 1. Mapa de la Península de Llevant on es troba el Campament.

L'1 d'abril de 1939 finalitzava l'enfrontament armat i es consumava la tragèdia republicana. El punt i final a la guerra, emperò, no significà de cap manera l'arribada de la pau. De fet, un dels pilars fonamentals de la consolidació del règim franquista va ser la persecució i repressió de qualsevol adversari polític. Els recintes dels camps de concentració pròpiament dits anaren buidant-se de presoners i deshabilitant-se a poc a poc, tot i que els BT romangueren en actiu fins al mes de juliol de 1940, quan foren dissolts.

Aquesta desarticulació dels BT, no implica que la dictadura hagués optat per prescindir dels treballs forçosos. Dos

mesos abans, el maig de 1940, s'havien creat els Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors (BDST). Aquests foren integrats per mossos de les lleves compreses entre 1936 i 1941 que, havent combatut en l'exèrcit de la República o no havent estat mobilitzats, van ser classificats com a “*desafectos*” nou ègim franquista en el moment de presentar-se a files per a la realització del servei militar obligatori, atès que el temps servit en l'exèrcit popular no els era computat. Les obligacions dels BDST foren molt similars a les dels BT: construcció de vies de comunicació i reconstrucció de diferents infraestructures damnades pels estralls de la guerra.

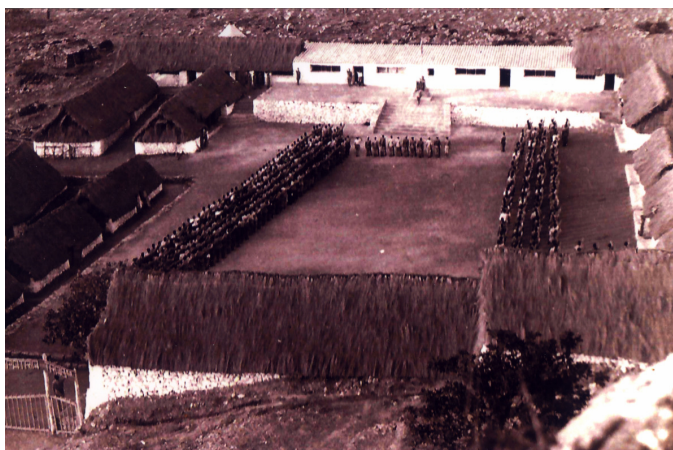

Fig. 2. Imatge del Campament l'estiu de 1942.

Hi ha constància que, el mes de juliol de 1942, més de 45.000 persones, arreu de l'Estat espanyol, patien aquesta mena de privació de llibertat. A Mallorca, en aquesta mateixa data, eren prop de 1.400 les persones que es trobaven en aquesta situació, integrades en els BDST núm. 35 i núm. 39. Aquestes unitats de repressió, organitzades en diferents companyies, estigueren establertes en els termes municipals de Santanyí, Alcúdia, sa Pobla, Manacor, Pollença i Artà, entre d'altres.

Els integrants dels BDST sovint s'allotjaren a possessions properes a les zones de treball o a barraques desmuntables habilitades per a encabir-los. Pel que fa al cas concret d'Artà, val a dir que tres companyies, amb uns 900 homes en total, es-

tigueren acantonades a les cases de Son Morei (Sanxo 2010) i al que coneixem com a Campament dels Soldats (Fig. 2). Aquests presos tenien encomanada la construcció del camí del Cap de Ferrutx, que avui du el seu nom.

El mes d'octubre de 1942 el règim franquista emetia l'ordre de dissolució dels BDST, a concretar-se a partir del gener de 1943. Amb tot, els treballs forçosos no desapareixen del panorama repressiu dictatorial. Prèviament, el juliol de 1941 havien estat creats els Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors Penats (BDSTP).

D'aquests en formaven part mossos de les lleves compreses també entre 1936 i 1941 que havien estat condemnats en ferm a elevades penes de presó. L'arreglerament en aquestes unitats disciplinaries els permetia redimir part de la condemna a través del treball, alhora que els servia per complir amb el servei militar obligatori, del que no estaven eximits en cap cas. Aquests BDSTP existiren fins a l'any 1948, establerts en els territoris marroquins i a Andalusia occidental. Tanmateix, aquesta és una qüestió en la que ja no ens pertoca endinsar-nos.

El projecte de conservació, estudi i divulgació al Campament dels Soldats

Des que tot aquest conjunt es troba dins els límits del Parc Natural de la Península de Llevant, declarat el 2001, les amenaces antròpiques han minvat per la prohibició d'accés amb cotxe fins a l'emplaçament. No obstant això, altres factors d'erosió, com ara la presència d'ovelles, ases i sobretot vaques, que fins fa pocs mesos hi foren estabulades, han contribuït a la degradació d'un indret que hauria de ser mantingut com a lloc d'aprenentatge i d'homenatge a les persones que hi patiren privació de llibertat, treballs forçats i càstigs físics i morals.

Amb això, i amb la intenció d'evitar la pèrdua irremediable d'un indret d'alt valor patrimonial per al conjunt de les Illes Balears, el mes de març de l'any 2011 nasqué l'Associació d'Amics del Campament dels Soldats. Es tracta d'un col·lectiu heterogeni d'arqueòlegs, historiadors i, sobretot, ciutadans conscienciats amb la importància de la conservació d'un lloc d'aquestes característiques que creuen que el Campament

pot esdevenir una clau per a aproximar-nos a uns episodis molt poc coneguts del nostre passat recent, pot contribuir a la reparació moral de les víctimes que hi patiren privació de llibertat i dels seus familiars i, finalment, pot ser un element de vehiculació social actual.

D'aquesta manera, l'Associació d'Amics del Campament dels Soldats sorgí amb una vocació d'articular part de la "memòria històrica" mallorquina, partint d'un àmbit local i elevant-la cap a plantejaments de caire més general. Tanmateix, l'entitat considera que sols es poden aconseguir aquestes fites si s'aplica una metodologia que combini paràmetres d'estudi arqueològic amb altres d'investigació historiogràfica. A partir d'ambdues branques de coneixement, la voluntat existent és la d'impulsar tres línies bàsiques d'actuació: preservació, estudi i divulgació.

Per preservació s'entén endegar tota una sèrie de mesures encaminades a aturar el procés de degradació que afecta el Campament dels Soldats, ja que el deteriorament progressiu de les restes materials significa la desaparició física de l'objecte d'estudi, amb les dificultats que això implica per a una aproximació el més acurada possible als fets que allà s'hi visquen. Alhora, la desintegració de l'indret és perniciosa en tant que implica la pèrdua d'un emplaçament d'innegable valor històric i amb una càrrega simbòlica essencial en la defensa de la idea de desterrar qualsevol mena de violència de la praxis política.

Així, entre les mesures prioritàries de preservació proposades des de l'associació, es poden citar les accions de consolidació de les restes murals, tot cimentant les parts superiors amb la intenció que no hi penetri aigua de pluja i que siguin menys vulnerables a les ratxes de vent que sovint afecten el Campament. Altres actuacions a emprendre en aquest sentit són les de control de la vegetació que creix dins el recinte (pins, càntrixs, garballons) o la neteja de les runes caigudes a l'interior de les estructures.

En segon lloc, i pel que fa a l'estudi més científic, com s'ha avançat, aquest s'ha de portar a terme des de la perspectiva historiogràfica i des de l'arqueològica, sovint conjugant ambdues. Respecte a la primera, cal parlar de la necessitat d'efectuar un buidatge bibliogràfic i una exhaustiva recerca arxivística. En el cas del Campament dels Soldats, caldrà ac-

dir a l'Arxiu d'Artà, on presumiblement s'hi localitzarà correspondència entre l'autoritat militar i la civil municipal i també els llibres de defuncions del registre civil, justificat això últim per les notícies tingudes que al Campament hi moriren alguns presos per mor de les penoses condicions en què es trobaven. Igualment, es treballaran diferents lligalls de l'Arxiu Militar Intermedi de les Balears, que contenen documentació relativa a la integració i ubicació dels Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors que operaren a Mallorca. Encara en aquest sentit, serà convenient estudiar els fons del Centre Documental de la Memòria Històrica (Salamanca), a on el passat 2010 hi fou traspassada documentació de l'arxiu del Tribunal de Comptes de l'Estat, referida a les despeses econòmiques generades pels camps de concentració i de treballs forçosos, així com llistats de la població reclusa que albergaven. Per altra banda, aquest treball de recerca arxivística, es complementarà amb la realització i l'enregistrament d'entrevistes orals, efectuades tant a algunes persones que estigueren privades de llibertat al Campament, com a civils artanencs que conserven records dels presoners i de la realitat que els pertocà patir. Com és lògic, per raons purament biològiques, aquesta última tasca d'estudi de les fonts orals és urgent, atès que els informants disponibles són cada cop més majors en edat i menors en número.

Respecte a les actuacions encaminades a l'estudi arqueològic de l'indret, s'ha de parlar, entre d'altres, de l'aixecament de la planimetria de les restes conservades, la prospecció en superfície –tant dins com fora del perímetre del Campament– i endegar-hi campanyes d'excavació. En aquest punt, hem d'assenyalar que l'aplicació de la línia d'investigació arqueològica a recintes concentracionaris del franquisme és pràcticament nova arreu de l'Estat.

Les primeres passes en aquest camí les ha protagonitzat, tot just d'ençà del 2008, un grup d'investigadors lligats al Departament de Prehistòria de la Universidad Complutense de Madrid i al CSIC, amb Alfredo González Ruibal i Álvaro Falquina Aparicio al capdavant. Els treballs realitzats per aquest equip s'han centrat en el destacament penal de Bustarviejo (Madrid) i en el camp de concentració de Castuera (Badajoz).

Finalment, com a tercera línia de l'associació, s'ha de parlar de la voluntat de divulgació dels resultats obtinguts de les

tasques d'estudi i preservació. Només s'entén l'èxit d'un projecte d'aquestes característiques si els coneixements i les conclusions que s'assoleixen es fan arribar a l'àmbit acadèmic i a la ciutadania. D'una banda, es té la certesa que les investigacions seran molt profitoses per a copsar d'una manera més acurada una sèrie d'episodis obscurs de la història contemporània mallorquina i, per extensió, també estatal. Per una altra, serviran per delimitar elements de reflexió, de diàleg, fins i tot de crítica, oberts a tothom, que haurien de conduir a una major participació col·lectiva al debat sobre la indispensabilitat de rebutjar qualsevol tipus de violència en el marc de la vida pública.

Fig. 3. Imatge del Campament possiblement el dia de la seva inauguració.

Els mitjans que s'empraran per a la difusió dels resultats seran els canals propis de la divulgació científica, és a dir, es publicaran mitjançant articles a revistes de l'àmbit de la recerca històrica i arqueològica especialitzades, sense descartar l'edició de les monografies que es considerin pertinents. Paral·lelament, s'acudirà a congressos científics, tant d'àmbit local com estatal, per a exposar-hi comunicacions i ponències, i poder entrar en contacte amb grups d'estudi que portin a terme investigacions semblants a les nostres.

A nivell més general, es publicitaran totes les activitats de l'Associació d'Amics del Campament dels Soldats, així com les fites assolides, al blog de l'entitat. Aquesta informació també serà transmesa de manera oportuna per via de les xarxes socials a Internet. Alhora, en aquest afany, els membres de

l'Associació estan oberts a participar en la mesura que sigui possible, en xerrades, conferències, taules rodones, etc. organitzades per entitats culturals locals, casals populars, ateneus i centres d'ensenyament reglat.

Ja sobre el terreny del propi Campament, la intenció d'aquest projecte és impulsar-hi una museïtzació, tot dotant-lo dels elements interpretatius necessaris per tal que els visitants, conscients i casuals —donat que el Campament es troba situat en el que avui són diferents rutes excursionistes per l'interior del Parc Natural—, sàpiguin què era en el seu moment l'indret en el qual es troben, coneguin les característiques i utilitats que tenien cada una de les estructures i, en definitiva, puguin aproximar-se i reflexionar sobre la realitat que allà patiren centenars d'homes privats de llibertat, forçats a durs treballs i exposats a fam i fred, just per mor de la ideologia política que professaven o que els era atribuïda, en qualsevol cas desplaent per al règim franquista.

Les actuacions al Campament dels Soldats: la recerca arqueològica

L'aplicació pràctica dels objectius del projecte que hem descrit ha estat sempre condicionada a les possibilitats de la pròpia associació en termes de capacitat de feina i recursos econòmics. Aquests darrers, i donada la inexistència d'aportacions econòmiques de cap mena, han estat mínims. Per això totes les tasques que ha duit a terme aquest col·lectiu han estat desenvolupades per voluntaris. En això, lluny de veure-hi una limitació —existent, sense dubte— a l'associació hi veiem un mitjà i un fi en si mateix. Primer, com a mitjà, és una manera de disposar d'una força de treball considerable, donada la resposta dels membres de l'associació i de ciutadans anònims que simpatitzen amb els objectius de la mateixa. Després, com a fi, creiem que fer feina amb voluntaris contribueix de manera destacable a la difusió de la feina realitzada i al coneixement del propi Campament mitjançant el seu pas pel jaciment i la seva implicació en el projecte.

En aquest sentit, han estat voluntaris, amb diferents nivells de implicació i formació, que han duit a terme les primeres tasques començant per la revisió de diferents tipus de documentació a l'arxiu Municipal d'Artà. Han fet les gestions

pertinents davant la direcció del Parc Natural de la Península de Llevant, entitat que gestiona els terrenys on es situa el jaciment i a qui volem fer extensiu el nostre agraïment per les facilitats que sempre ens han brindat, per tal d'aconseguir permisos, organitzar camps de treball i dignificar l'espai enretirant, primer el bestiar i després el dipòsit d'aigua que l'IBANAT tenia instal·lat dins el propi recinte (Puig; Suau 2010).

A més, i aquesta és una prioritat, han localitzat tres ex-presoners del Campament que han pogut donar testimoni directe dels fets que hi van viure. Han enregistrat entrevistes amb ells, han organitzat conferències per tal de donar a conèixer el seu testimoni i han fet difusió de tot això a través dels mitjans de comunicació. En aquest sentit, volem destacar la tasca feta en el manteniment i publicitat de l'òrgan oficial de difusió de l'associació: el seu blog de Blogspot. Finalment, i en el camp de la divulgació, s'han organitzat incomputables visites guiades a les restes, no sols del Campament, sinó a totes les traces del pas dels presoners per la vall de s'Alqueria Vella, com per exemple, les ruïnes de cases disseminades per la contrada com Ca na Paies o Cas Sacristà. A més de les ja citades activitats de recerca i divulgació i pel que fa referència al tema específic d'aquestes jornades, passarem a parlar de les accions en el camp de l'arqueologia. En primer lloc, volem destacar el fet de la dificultat que presenta aplicar la metodologia arqueològica a unes restes de sis dècades d'antiguitat, havent estat aquesta metodologia desenvolupada per restes molt més antigues. Aquesta ha estat una constant en totes les feines d'arqueologia realitzades al Campament i, tanmateix, un repte constant que ens ha permès reflexions sobre qüestions com el temps que es torben les unitats estratigràfiques a formar-se i el procés que segueixen per arribar a nosaltres.

Fins al moment, hem organitzat tres campanyes d'excavació (desembre de 2011, juliol 2012 i la darrera el mes de desembre del 2012), una de neteja i dibuix d'estructures (juliol 2011) i varies d'aixecament planimètric (gener-febrer 2011). Aquesta darrera, la primera que completarem, com a pas imprescindible per tal de disposar d'una planta fiable de les restes que inclogués, a falta d'un estudi de paraments minucios, les relacions cronològiques relatives més evidents dels murs i estructures del Campament.

Una vegada comptarem amb la planimetria de les restes conservades vam constatar que el Campament dels Soldats es trobava i encara es troba, a dia d'avui, en un estat ruïnós lamentable. Cap dels edificis que el formaven conserva la coberta, i alguns paraments han caigut fruit de la desídia dels visitants, l'acció de la vegetació i l'actuació dels elements meteorològics. Totes les construccions són de pedra unida amb argamassa de calç o ciment pobre. Les úniques intervencions posteriors a la fase inicial de construcció (1942-43) i la quasi immediatament posterior habilitació com a quarter de soldats regulars (1948), són l'adequació de la casa de l'oficial o caseta dels caçadors –l'única fora del recinte– per a usos lúdics (coberta d'uralita i divisions internes de blocs moderns de ciment) i la instal·lació d'un dipòsit per a la lluita contra els incendis forestals.

La planta del Campament presenta una forma quadrangular gairebé perfecte amb els quatre cantons orientats als quatre punts cardinals (Fig. 4). L'única construcció estrictament lligada al campament fora d'aquest recinte quadrangular és l'anomenada Caseta dels Caçadors, molt a prop d'on era la Casa de l'Alferes, l'antiga residència del comandament del camp, situada a uns escassos 10 metres dels murs d'aquest per la banda de Tramuntana.

Fig. 4. Planta de les restes del Campament, 2011.

Pel que fa estrictament al recinte del camp, el seu costat de mestral és el més obert i consta quasi exclusivament d'un recinte rectangular que la documentació antiga ens ha permès saber que era el solar de dues fileres de barracons. Si seguim en el sentit contrari de les agulles del rellotge, al costat de llebeig, s'hi poden observar una sèrie de construccions bastant

compartimentades amb l'interior de les parets referides i emblanquinades. A continuació, al costat de xaloc s'hi troben les restes del que devia ser el barracó més gran per als presos, consistents amb una nau sense subdivisions i coberta a dues aigües.

A continuació, a aquest mateix costat de xaloc, més cap a llevant, hi ha l'entrada al campament que dona accés al coll i a es Verger i el que van ser les cuines, on s'hi observen les restes del que sembla un fumeral. Finalment, al costat de gregal, a l'ala construïda a la part més alta, hi ha un altre gran barracó, en aquest cas compartimentat però sense revestiment intern als seus murs. Es tractava de la infermeria, l'oficina i l'allotjament dels soldats que custodiaven els presos.

Donada l'evident actuació en gairebé tots els àmbits del recinte del Campament en un moment posterior a la fase de construcció i ús inicial, per a l'excavació de les dues cales que hem realitzat fins ara vam triar dos indrets exteriors. La primera cala just a l'àrea adossada per l'exterior a la cuina i la segona al solar que pensem va ocupar la Caseta de l'Oficial (entre el Campament i la Caseta dels Caçadors).

Excavació a l'àrea exterior annexa a la cuina del Campament i a la caseta de l'oficial

Es va plantejar una cala de 3 x 10 metres paral·lela al mur de xaloc de la cuina (exterior). En aquest indret es poden observar les restes d'una estructura de pedra sense treballar i de poca alçada que va quedar completament a l'interior de la cala (Fig. 5).

Els treballs van començar per la neteja de vegetació, abundant en aquest indret, la retirada de la runa (UE 4) provinent de l'estructura annexa a la cuina (UE 5), i l'excavació del nivell superficial a tota la cala (UE 1). En retirar les pedres caigudes (UE 4) de l'estructura annexa es va poder observar que la seva construcció no era en sec sinó que les pedres, sense treballar, es trobaven lligades amb una terra groga argilosa (UE 6) molt diferent a la dels voltant, així mateix, també es va poder constatar que el material associat a aquest enderroc era contemporani mentre tot el material de la primera capa on s'assentaven els murs era, segurament, de la primera meitat del segle XX. A més, la proporció de troballes dins l'enderroc i les d'aquest ni-

vell anterior als murs era favorable a aquest primer. En conseqüència, i malauradament per a la nostra recerca sobre la fase dels presoners, vam concloure que tots els murs de l'estructura adossada a la cuina del Campament corresponia a una fase posterior, segurament a la dels soldats de lleva destinats allà després dels presos. Així, un dels objectius del projecte, que era poder ampliar informació sobre la gestió dels residus durant aquesta primera fase, queda pendent de noves actuacions.

Pel que fa a la Caseta de l'Oficial, a la banda de Tramuntana, l'excavació encara es troba en curs al moment de redactar aquesta comunicació, per tant els resultats definitius hauran d'esperar a ser publicats en una altra ocasió. El que podem dir en aquest punt és que hem pogut localitzar les restes d'una estructura on les fotos antigues mostren la Casa de l'Alferes. La seva localització exacta ha estat ja una novetat ja que la Casa dels Caçadors no es correspon a aquesta construcció. Tenim l'esperança, i per això hem plantejat la nostra excavació en aquest punt, que l'enderroc de la Casa de l'Alferes es trobi intacte i ens pugui donar més informació directa sobre la vida al Campament en la seva primera fase d'ús.

Fig. 5. Àrea excavada a l'exterior de la cuina.

BIBLIOGRAFIA

ASSOCIACIÓ D'AMICS DEL CAMPAMENT DELS SOLDATS El Campament dels Soldats [en línia]. Blogspot, 2011. Disponible a: <http://campamentsoldats.blogspot.com.es>

ESCANELLES GARAU, M. À. 2004: *Catàleg de construccions tradicionals i elements d'interès etnològic al parc natural de la Península de Llevant i a la finca pública de sa Duaia*, Palma de Mallorca.

FALQUINA APARICIO, A.; FERMÍN, P.; GONZÁLEZ, A.; MARÍN, C.; QUINTERO, A. i ROLLAND, J. 2008: "Arqueología de los destacamentos penales franquistas en el ferrocarril Madrid – Burgos: El caso de Bustarviejo". *Complutum*, 19.2, Madrid, 175-195.

FALQUINA APARICIO, A.; ROLLAND, J.; MARÍN, C.; COMPAÑY, G. i GONZÁLEZ, A. 2010: "«De estos cueros sacaré buenos látigos». Tecnologías de represión en el destacamento penal franquista de Bustarviejo (Madrid). *Ebre* 38, 5. 2, Barcelona, 247 – 271.

GONZÁLEZ RUIBAL, A. 2010: *Arqueología de un campo de concentración*. CSIC. [Informe de les excavacions al camp de Castuera (Badajoz, Espanya, 1939-1940. Campanya de 2010].

GONZÁLEZ RUIBAL, A. 2010: "Contra la Pospolítica: Arqueología de la Guerra Civil Española". *Revista Chilena de Antropología*, 2n. Semestre, Santiago de Chile, 9-32.

PUIG PALERM, A. i SUAUA MAYOL, T. 2010: *Proposta d'actuació al Campament dels Presos, Artà, Mallorca*. [Proposta inèdita presentada al Parc Natural de la Península de Llevant].

QUINTERO MAQUA, A. 2009: "El trabajo forzado durante el primer franquismo: destacamentos penales en la construcción del ferrocarril Madrid – Burgos", *Cuartas Jornadas archivo y Memoria: La memoria de los conflictos: legados documentales para la Historia*. Madrid, 19-20 de febrer.

RODRIGO SÁNCHEZ, J. 2005: *Cautivos. Campos de concentración en la España franquista, 1936-1947*, Barcelona.

SANXO NICOLAU, À. 2010: *Campament dels soldats d'Artà i entorn de Son Morei Vell. Artà* [Comunicació personal].

SBERT BARCELÓ, C.-M. 2004: *Santanyí. Els tres fronts*. Palma de Mallorca.